
Г.І. Ковальчук, д-р іст. наук

Завідувач відділу Національної бібліотеки України
імені В.І. Вернадського

КНИГОЗНАВЧИЙ ЖУРНАЛ "БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ" (до 90-річчя від часу створення)

У статті до 70-річного ювілею від часу виходу першого числа журналу "Бібліологічні вісті" її автори – Нінель Федорівна Королевич і Леонід Лазебний – слушно зазначали: "Доволі не просто збагнути саме явище "Бібліологічних вістей" в українській книжковій культурі. Непросто, бо часопис, що видавався за часів розгортання, поширення, згортання й придушення процесу "українізації", практично не відчув ідеологічних впливів, точніше кажучи, – не дав себе поглинути тій хвилі безпринципової псевдонауки, яка, зрештою, потрощила те, чого не змогла собі підкорити. Оригінально вирішений за змістом і структурою журнал виявився найжиттєздатнішим у колі книгознавчих часописів України" [1].

Журнал випускав Український науковий інститут книгознавства (УНІК) з 1923 до 1930 р. Це був єдиний на той час у Радянському Союзі фаховий журнал практично з усіх галузей книгознавства. Багато статей, надрукованих в "Бібліологічних вістях", зберегли свою наукову цінність і до сьогоднішнього дня. Вони є достовірним джерелом вивчення історії вітчизняного книгознавства і книжкової справи.

Програма "Бібліологічних вістей", що відбивала характер, зміст і напрями робіт, здійснюваних Інститутом, передбачала в 1923 р. такі питання: бібліографія, бібліотекознавство, бібліофілія, книжкова справа. З 1924 р. програму часопису проанонсовано в журналі вже ширше: "Статті та інші праці з питань теоретичного і прикладного книгознавства: Історія книги. Журналістика. Історія преси. Законодавство про друк. Історія цензури. Теоретична бібліографія. Бібліографічні покажчики по різних галузях життя та знання. Бібліотекознавство. Бібліопсихологія. Бібліофілія. Екслібрис. Манускрипти. Рідкісні видання. Видавнича та книгарська справа. Теорія та практика друкарського мистецтва. Хроніка бібліологічного життя на Україні та за кордоном".

Перші два числа журналу за 1923 р. були ще надруковані на машинці і, можливо, літографовані. Тираж № 1 (39 с.) становив

25 примірників, на журналі не зазначено [2]; тираж № 2 (43 с.) – 30 примірників. Перші номери готував гурток бібліологів, які об'єдналися навколо УНІКу: М. Іванченко, В. Ігнатієнко, Д. Лисиченко, Ю. Меженко, В. Міяковський, Я. Стешенко, М. Ясинський та ін. Числа 3 і 4 видані вже друком по 500 примірників, обсяг різний: № 3 – 32 с. (64 стовпчика), № 4 – 62 с. (122 стовпчика + 1 с. оголошення про передплату; він вийшов уже на початку 1924 р.).

Титульний аркушів журнал ще не мав, його назва українською та французькою мовами, видавнича марка роботи Юхима Михайліва та зміст випуску друкувалися у верхній частині першої сторінки. УНІК вказано як "Редактор-видавець", а надруковано журнали Державним трестом "Київ-друк", друкарня № 2. На останніх сторінках цих двох номерів редакція зверталася до бібліологів, видавництв, бібліотек, наукових організацій з пропозицією надсилати свої видання та інформацію про свою діяльність, про книжкове життя на місцях, а також статті й замітки з питань бібліології.

З 1924 р. "Бібліологічні вісті" перетворилися на "прекрасно редагований фаховий журнал, до співробітництва в якому було притягнуто найвидатніші наукові сили в галузі книгознавства" [3]. Починаючи з того ж року журнал виходив тиражем 1000 пр. (останнє число за 1930 р.— 1122 пр.).

Планувалося видання чотирьох чисел на рік (на початку мріяли про щомісячник), обсягом не менше чотирьох друкованих аркушів. Проте з матеріальних причин Інститут не завжди мав змогу ритмічно видавати журнал. Усього вийшло 25 чисел часопису в 21 книзі (таблиця).

Останній випуск (№ 4 за 1930 рік) вийшов на початку 1931 р., тому іноді виникає плутанина: дехто пише, що журнал виходив до 1931 р. включно.

Журнал виходив нерегулярно. Фінансово він не був забезпечений і через це передплати не мав, тираж розходився через книгарні. Передплату було оголошено лише на 1930 р. Нерозпроданими залишалися 10 % тиражу. Німецька книготоргова фірма К. Гірземана купувала по десять примірників кожної книжки, 15–20 примірників направляли за кордон для обміну.

**Випуск часопису "Бібліологічні вісті"
(1923–1930 рр.)**

Рік	Кількість журналів	Нумерація
1923	4	1–4
1924	1	1–3 (5–7)
1925	1	1–2 (8–9)
1926	4	1, 2, 3, 4 (10–13)
1927	4	1, 2, 3, 4 (14–17)
1928	1	1 (18)
1929	2	2–3 (19–20), № 4 (21)
1930	4	1, 2, 3, 4 (22–25)

У рекламних оголошеннях журналу подавалося, за нашими підрахунками, 175 прізвищ учених, письменників, художників, які начебто брали участь у підготовці журналу. Це було певним перебільшенням; до списку потрапили прізвища людей, які, скоріш за все, погоджувалися писати для журналу, з ними вели переговори, але їхніх публікацій немає. Список цей постійно змінювався, доповнювався, до прізвищ киян позначки "Київ"

не додавали, географія інших реальних і потенційних авторів журналу була вельми широкою. Ми бачимо прізвища найвидатніших книгознавців і літературознавців того часу не лише з України, але й Росії та зарубіжжя. Окремо необхідно звернути увагу на авторів із Галичини та українців-емігрантів, що в умовах політичної ізоляції Радянського Союзу викликає подив.

Анотований опис усіх статей та хронікальних заміток можна знайти в нашому систематичному покажчику змісту журналу [4]. Найчастіше в журналі опубліковано статті та замітки таких авторів: 31 – Алексєєв Т.; 17 – Меженко Ю.; 14 – Іванченко М., Ігнатієнко В.; 12 – Голлербах Е.; Кондра С.; 9 – Русинов М.; 8 – Залевський Й.; 7 – Балака Д., Барвінок В., Биковський Л.; 6 – Артюхова А. (Іванова-Артюхова), Боровий С., Дорошенко В., Ернст Ф., Куфаєв М., Михайлів Ю., Назаревський О., Романовський В., Січинський В.; 5 – Комаров Б., Лисиченко Д., Маслов С.; 4 – Балицький П., Біркіна Н., Клименко П., Макаренко М., Малєїн О., Тисяченко (Саливон) Г., Чикілевський М., Чукин Д.; 3 – Борщак І., Вияснівський В. (Чухрай Д.), Гераклітов О., Дубняк К., Іваницький В., Керекез Я., Крип'якевич І., Кульженко В., Маслова О., Міяковський В., Перлін Г., Попов П., Хавкіна Л., Ясинський М.; 2 – Айзеншток І., Возняк М., Гельфанд Л., Дорошкевич О., Дубровський В., Єфремов С., Жолтовський П., Заглада Н., Зданевич Б., Зеров М., Клепиков С., Козловський В., Кузнєцова Ю., Лебідь А., Марголіна А., Марцишевська К., Маяковський Я., Микитюк В., Нейкірх О., Перетц В., Полонська-Василенко Н., Попович А., Постернак С., Рихлік Є., Рубакін М., Сафронєєв М., Сірополко С., Срединський С., Стешенко Я., Таранушенко С., Тюнєєва О., Шпілевич В., Щербаківський Д.

Решта авторів – по одній статті. Усього ми нарахували 164 автори публікацій у "Бібліологічних вістях". Варто підкреслити, що на відміну від попередніх номерів, у "Бібліологічних вістях" 1930 р. нові прізвища авторів у рекламі журналу вже не додавались, а з реклами останнього номеру зникли прізвища емігрантів Л. Биковського та С. Сірополка, що, безумовно, не було випадковим, а відбивало зміни в політичній обстановці країни.

Усього за вісім років виходу на сторінках "Бібліологічних вістей" було опубліковано понад 200 статей, не рахуючи рецензій, оглядів та хронікальних заміток. Характерною рисою часопису була велика увага до історії та мистецтва книги. Публікуючи такі матеріали, редакція мала на меті на прикладі досягнень книжкового мистецтва минулого виховувати кадри поліграфістів і художників, сприяти створенню нової книги на кращих традиціях давнини.

"Бібліологічні вісті" є цінним джерелом відомостей з історії російської, зарубіжної, але головним чином української книги, вивчення якої, по суті, тільки починалось у період створення журналу. В пореволюційні роки, з причини націоналізації монастирських і приватних зібрань, в державних книгосховищах були зібрані колосальні книжкові скарби. Перед дослідниками стародруків відкрилися великі перспективи вивчення історії книжності. І необхідно визнати, що "Бібліологічні вісті" зробили вагомий внесок

в історіографію вітчизняного книговидання, сприяли систематизації та узагальненню знань про стародруки, відпрацюванню методики їх досліджень. У журналі надруковано низку наукових оглядів фондів стародруків великих книгосховищ. За десятиріччя від часу публікації відбулися значні зміни у складі фондів стародруків багатьох книгозбірень, особливо в зв'язку з війною, а це надає публікаціям у "Бібліологічних вістях" особливого значення. Надзвичайно важливим для того часу було розміщення в журналі праць методичного характеру, зокрема С. Клепікова (1928), М. Корнеєвої-Петрулан (1925), С. Маслова (1925).

Історію цензури розглянуто в працях Т. Алексеєва "До історії цензурних нравів 90-х років", В. Міяковського "Ювілей цензурного акту 1876 р." та ін. Ще один напрям розвідок – історія паперової промисловості: статті І. Крип'якевича "Найдавніші папірні на Україні (XVI в.)", В. Романовського "До історії папірень на Україні", М. Кошарнівського "З історії старої паперової промисловості на Чернігівщині".

Деякі номери журналу було присвячено певним подіям, були тематичними. Так, випуск № 1–3 за січень–березень 1924 р., як вказано на титулі (хоча інших випусків "Бібліологічних вістей" в тому році більше не було), присвячено 350-річчю українського друку. Кожна стаття супроводжена, як у вітчизняних стародруках, орнаментованими заставкою та завершенням, оздоблена орнаментованими ініціалами. При цьому Ю. Меженко у вступній статті зауважує, що з незалежних від УНІКу причин цей номер "виходить не таким, як би того вимагало останнє слово друкарської техніки. Брак матеріальних засобів не дав можливості випустити ювілейне число так, щоб підкреслити технічну досконалість, яку має українська книжкова продукція через 350 років після свого народження" (с. 6).

Два журнали було присвячено окремим особам: № 3 за 1926 р. – видатному художнику-графіку Георгію Івановичу Нарбуту, а № 3 за 1927 р. – Миколі Васильовичу Гоголю.

Характерною рисою "Бібліологічних вістей", як уже підкреслено, була увага до питань мистецтва оформлення книги. Це, насамперед, праці М. Макаренка "Мистецтво книжки", П. Попова "Матеріали до словника українських граверів", І. Крип'якевича "Причинки до словника українських граверів", "До історії львівської гравюри в XVII в.", П. Клименка "Українські ритодруки", В. Січинського "До питання про автора гравюр українського першодруку" та ін. Окрема увага приділялася творчості українських книжкових графіків – Г. Нарбута, М. Алексеєва, М. Хіжинського, М. Кирнарського, М. Лісовського, П. Ковжуна. У журналі також вміщено огляди виставок графічних праць, статті, в яких розглянуто загальнотеоретичні питання книжкової графіки. Наприклад, принципам побудови книжкової обкладинки присвячена стаття ленінградського мистецтвознавця Е. Голлербаха (1930, № 2), який був постійним дописувачем "Бібліологічних вістей". Подібні матеріали дозволяють скласти уявлення про розуміння книжкової культури в 1920-х роках, про перші кроки радянського мистецтва книги.

Журнал відводив чільне місце історії української періодики. З цієї тематики були опубліковані розвідки В. Міяковського "До історії журналістики на Україні" (1923, № 1); В. Ігнатієнка "Українська преса в 1922 р." (1923, № 1, 2), "Історія української преси та її вивчення" (1923, № 3), "Українські нелегальні видання рр. 1914–1917" (1926, № 1), "Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917–1921 рр." (1930, № 2) та ін.; М. Возняка "Нездійснений план українського журналу 1883 р." (1927, № 2); І. Кревецького "Перша газета на Україні "Gazette de Leopold" (1926, № 4); Д. Лисиченка "Українська преса в Катеринославі" (1923, № 2); Ф. Сєнгалєвича "Періодична преса на Канівщині на початку революції" (1927, № 2); М. Ясинського "До питання про початок української преси" (1923, № 4), В. Даниліва "Кієвская старина" по цензурным документам" (1925).

"Бібліологічні вісті" брали участь у розробці загальних проблем книгознавства. Особливо цікавими є роботи з загальної теорії книгознавства та бібліосоціології вчених М. Куфаєва, Д. Балики, М. Рубакіна, С. Клепікова, Ю. Меженка тощо.

Редакція журналу виявляла значний інтерес до досвіду зарубіжного книгознавства, ознайомлюючи радянського читача з найважливішими його проблемами. В останні роки існування журналу на його сторінках з'явилися численні матеріали-огляди або рецензії на фахову закордонну літературу.

Багато у журналі статей, присвячених кардинальним проблемам організації, теорії та методики бібліографічної справи в республіці. Деякі статті стосуються також питань бібліотекознавства, видавничої справи. Зокрема, скажімо, стаття А. Козаченка "Книжкова продукція УСРР. 1923–1926" (№ 2 за 1927), джерелами якої були дані В. Ігнатієнка, центрального бюро статистики друку, архів українського друку. Так, за цими даними, за 1923–1924 р. в УСРР надруковано 2761 назв книжок тиражем 14 684; подано типологію видавництва. А. Козаченко відмітив різке падіння обсягів продукції державних видавництв за 1925–1926 р., що пояснював ліквідацією двох видавництв — "Шлях освіти" та "Червоний шлях" і значним скороченням видавничого плану Державного видавництва України. Одночасно відмітив зростання кількості друкованої продукції приватних і наукових видавництв.

Починаючи з 1931 р., УНІК обвинувачує в тому, що він займався лише історією книги. Але це не так. На сторінках "Бібліологічних вістей" було багато публікацій з питань сучасності. Наприклад: "Новини друкарської техніки" Є. Рихліка, "Хто винен у подорожчанні книги" М. Олексєва, "Теорія ритму будування книги й газети" С. Серєдинського, "Стандартизація матеріалів для друку та манускриптів", "Бібліометр або книгомір", "Стандартизація паперових форматів" С. Кондри, "Минула та сучасна техніка друкарства" В. Кульженка, "Про технічні правила складання" І. Галактіонова, "Стан книжкової торгівлі" Д. Лисиченка, огляди видавничої діяльності тощо.

Комплексний підхід до висвітлення проблем різних дисциплін книгознавчого циклу, залучення суміжних галузей наукового знання сприяли

формуванню суттєво нового типу науково-книгознавчого періодичного видання, а також розробці традицій в освітленні книгознавчих проблем.

У журналі були постійні рубрики: "*Miscellanea*" – де друкувались статті з історії стародруків, друкарської справи, преси, замітки про рукописи, екслібриси тощо; "Рецензії, огляди" – рецензії на вітчизняні і зарубіжні книги з питань бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства, мистецтва книги. Існувала підрубрика "По закордонних часописах", особливо багата в 1929–1930 рр. Рубрика "Персоналія" (іноді вона називалась "Пам'яті згаслих") вміщувала некрологи відомих діячів книги: І. Калиновича, Г. Саливона (Тисяченка), О. Попільницького тощо.

Інформацію для рубрики "Хроніка" в "Бібліологічних вістях", що займала, за нашими підрахунками, п'яту частину загального обсягу журналу, Інститут отримував завдяки творчим зв'язкам з багатьма бібліотеками, товариствами, книгознавчими установами України, Радянського Союзу і цілого світу. Матеріали цієї рубрики (відсутня лише в двох ювілейних, тематичних номерах) постійно інформували читачів про важливі події в галузі видавничої та бібліотечної справи, бібліографії, мистецтва книги. Тут були насамперед звіти про діяльність УНІКу, про бібліотечні та бібліографічні з'їзди, наради, конференції, матеріали про діяльність установ книжкової галузі, про події книгознавчого життя. Деякі матеріали "Хроніки" публікувалися в підрубриках "*Varia*", "Прологомени". За наявності цінних інформаційних матеріалів "Бібліологічні вісті" займають, без сумніву, перше місце серед інших книгознавчих періодичних видань. Сьогодні за розділом "Хроніка" можна вивчати історію книжкової справи 1920-х років. І це добре розуміли творці журналу. В листі Ю. Меженка до паризького видання "Українські вісті" від 10 березня 1928 р. йдеться про "чергове число цього прекрасно редагованого видання, яке здобуло собі вже заслужену славу скрізь по українських культурних центрах і навіть за кордоном. ... як завжди, цінна хроніка. Комплект цього видання буде колись з великим запалом розшукуватись всіма культурними робітниками" [5], що вже наразі й відбувається, не зважаючи на перевидання комплекту журналу, здійснене у Львові кілька років тому.

У № 3 за 1923 р. був закладений підрозділ "Праця українських бібліологів", де вміщували інформацію про розпочаті або готові роботи вчених-книгознавців. У № 1 за 1928 р. редакція запропонувала читачам надавати для підрубрики "*Desiderata*" оголошення про пошуки або пропозиції до обміну чи продажу необхідної літератури.

Редакторами "Бібліологічних вістей" до кінця 1927 р. були Ю. Меженко, Я. Стешенко, М. Іванченко, а з 1928 р. – Ю. Меженко, С. Кондра, Т. Алексєєв [6]. Зміна членів редакції, безперечно, позначилася на змісті та структурі журналу. Проте фінансовий бік справи видання журналу був напруженим, незважаючи на зміни редакції, упродовж усього періоду виходу часопису, про що свідчать матеріали архіву Інституту [7]. Заслуговує на увагу лист УНІКу від 30 листопада 1927 р.: "Мало було бібліологічних часописів, що при таких неймовірно важких умовах, не виплачуючи гонорару, іноді

не маючи грошей навіть для оплати друкарських витрат, могли без перерви проіснувати п'ять років, з кожним роком збільшуючи кількість друкованих аркушів і об'єднуючи навколо себе усе більшу кількість бібліологів. За п'ять років "Бібліологічні вісті" з друкованого на машинці в 25 примірниках журналу в 39 сторінок перетворився на квартальник, даючи на рік більше 30 друкованих аркушів" [8].

Ще в 1920-х рр. журнал мав низку позитивних рецензій у вітчизняній і зарубіжній періодиці [9]. Зрозуміло, з початку 1930-х рр. пріоритети і фразеологія рецензій кардинально змінилися. Детальний список негативних рецензій зібрав свого часу Ярослав Дашкевич [10]. Журнал зазнав надзвичайно різкої критики за відрив від соціалістичного будівництва, за надання сторінок емігрантам – "буржуазним націоналістам" і "фашистам" [11]. До речі, слід підкреслити, що журнал жодного разу не надрукував нічого політично ворожого щодо влади. Праці вчених-емігрантів С. Сірополка, Л. Биковського, І. Огієнка, І. Борщака становлять справді наукові твори, цікаві фахівцям незалежно від місця проживання авторів. Пропаганди марксизму-ленінізму на сторінках "Бібліологічних вістей" справді не було, що можна пояснити індивідуальними суспільно-політичними поглядами членів редколегії, а найголовніше – їх настійливим прагненням творити книгознавство, пропагувати в суспільстві Книгу, книжкову культуру. Завдяки цьому журналу, інформація про книгознавче життя Москви й Ленінграда була широко відома в Україні, і навпаки. Журнал мав свого офіційного представника в РРФСР – відомого вченого, книгознавця з Ленінграда М. Куфаєва, який займався питаннями пропаганди, передплати журналу та пошуками й надсиланням статей та інформацій до редакції (ф. 47, од. зб. 34). Він писав: "Необхідною умовою розвитку книгознавства на широкій базі взаємин живих науково-дослідних сил країни є добре поставлена справа видання спеціального часопису з книгознавства. В СРСР єдиним поки що часописом у нашій галузі є часопис "Бібліологічні вісті", що обмірковує на своїх сторінках різноманітні проблеми книговивчення і прокладає шлях до раціональної конструкції справи пізнання книг" [12].

Треба підкреслити ту велику роль, яку відігравали "Бібліологічні вісті" за кордоном у справі піднесення авторитету українського книгознавства і вітчизняної культури загалом. Відомий польський дослідник К. Мігонь пізніше відзначав, що й "досі журнал "Бібліологічні вісті" не має рівного. Подібне видання з'явилося в Радянському Союзі лише в 1959 році, це щорічник "Книга: Исследования и материалы". Досягнення українських книгознавців 1920–1930 рр. у царині теорії і практики роботи з книгою були величезними, і без урахування досягнень цього періоду важко собі уявити розвиток книгознавчих досліджень на Україні" [13]. З позицій сьогодення публікації "Бібліологічних вістей" здаються ще більш цінними.

На прохання Я. Дашкевича Ю. Меженко в останні роки життя написав невеликі спогади про журнал "Бібліологічні вісті" [14], де, зокрема, зазначив: "Чому припинилося видання "Бібліологічних вістей"? Ніяких особли-

вих гріхів не було, ніякого спеціального наказу теж не було. Закінчився 1930 рік, Державне видавництво України не поновило договору на видання, мотивуючи це (звичайно не на письмі, а на словах) тим, що видання "нерентабельне", а Наркомос не дав грошей. Щоправда, влітку 1931 року київський філіал ІМЕЛ організував дискусію про ідеологічне становище у книгознавстві, <...> виступив Постернак, директор ВБУ, з "самокритикою" і, з властивою йому безпринциповістю, всю роботу ВБУ визнав за хибну, помилкову, мало не шкідливу. Після його виступу була перерва, а після перерви мав виступити я як представник УНІКу. Нирчук під час перерви спитав мене: "Скільки тобі часу дати на виступ?" "А ніскільки, — відповів я, — за мене все сказав Постернак, а я піду їсти морозиво". Звичайно, все було наперед вирішено: це всім було ясно, і мій виступ нічого змінити не міг. Згодом було репресовано і Постернака, і Нирчука. <...> Це був час погромів та самопогромів, які тоді мали назву самокритики. Спробувати їм опиратися — це тільки загостило б стосунки й призвело б до ще гірших наслідків. Врятувати "Бібліологічні вісті" було неможливо. Так само й УНІК. Нове керівництво УНІКу не спроможне було нічого зробити, крім критикування своїх попередників, і навіть не намагалося відновити журнал. <...> Залишається назвати кілька найактивніших погромників: Довгань, Керекез, Біркіна, Фольман, Вайсблат, Завальний" (К., серпень, 1962 р.).

Не можна забувати, що в 1931 р. було ухвалено в СРСР дуже важливу постанову ЦК ВКП(б) "Про видавничу роботу", у якій, зокрема, відзначено, що якість журналів все ще знаходиться на низькому рівні, що журнали не є бойовими виданнями, не мають твердих планів роботи, дублюють один одного, страждають від нестачі авторських кадрів, не виходять у строк. ЦК вважало за необхідне переглянути мережу журналів, скоротити їхню кількість, поліпшити склад редакційних колегій [15]. Отже, причини припинення виходу "Бібліологічних вістей" були насамперед соціально-політичними. У 1931 році відбувся справжній розгром УНІКу, змінився майже весь його штат, постали зовсім інші, далеко не книгознавчі, завдання перед галуззю. Але "Бібліологічні вісті" залишилися в історіографії книгознавства взірцевим книгознавчим періодичним виданням, до якого й досі активно звертаються спеціалісти видавничої, книгознавчої, бібліотечної та бібліографічної справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Королевич Н., Лазебний Л.* Прекрасно редагований фаховий журнал // Книжник. — 1992. — № 1. — С. 22.
2. *Архів УНІК: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інститут рукопису (далі — ІР НБУВ), фонд. 47, № 92, арк. 228.*
3. *Порський В.* Бібліологічні вісті // Українські бібліологічні вісті. — Авгсбург, 1948. — С. 4–5.
4. *Бібліологічні вісті (1923–1930): Систематичний анований покажчик змісту / Нац. парлам. б-ка України ; уклад. Г.І. Ковальчук ; наук. ред. С.І. Білоконь. — К., 1996. — 160 с.*

5. ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 161, арк. 41.
6. ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 10; од. зб. 225, арк. 2.
7. ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 61, 66, 83, 92, 225.
8. ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 288.
9. *Червоний шлях*. – 1927. – № 2. – С. 262–263; *Червоний шлях*. – 1928. – № 9. – С. 278–280; Библиография. – 1928. – № 1. – С. 71; *Przegląd biblioteczny*. – 1928. – № 2. – С. 160–162; *Przegląd biblioteczny*. – 1931. – № 5. – С. 178–180.
10. *Дашкевич Я.* "Бібліологічні вісті" – ідеї та люди // *Книжник*. – 1992. – № 1. – С. 23–24.
11. *Керекез Я.* В борьбе за марксистско-ленинское книговедение // *Книжный фронт*. – 1933. – № 12. – С. 29–31.
12. *Куфасев М.* Наукові та організаційні проблеми книговивчення // *Бібліологічні вісті*. – 1927. – № 2. – С. 13.
13. *Migoń K.* Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestolecim międzywojennym // *Studia o Książce*. – Wrocław, 1970. – Т. 1. – С. 40.
14. *Меженко Ю.* Спогади про журнал "Бібліологічні вісті" // *Книжник*. – 1992. – № 1. – С. 24–25.
15. *Постановление ЦК ВКП(б)* об издательской работе 15 августа 1931 г. // *Издательское дело в СССР (1923–1931) : Сб. документов и материалов*. – М. : Книга, 1978. – С. 186.